

Люстрацією до сказаного може служити перша-ліпша сторінка словника. Щоб далеко не ходити за прикладом, візьмемо першу сторінку. Вона починається словом «абдомен» і похідними від нього «абдоминальний», «абдоминоскоп», «абдоминоскопия», далі на тій же сторінці читаємо: «аборт», «абортивний», «абортировать» тощо. Візьмемо іншу сторінку, приміром 34. Тут зустрічаємо слово «бактерія» і ряд похідних від цього слова. На стор. 41 натрапляємо на слова «вакцина», «вакцинация», «вакцинировать» і інші похідні від слова «вакцина». На цій же сторінці в другій колонці впадає в око слово «вена», «в. бедренная», «в. безымянная» і далі 29 назв різних вен та похідних від слова «вена». На сторінці 77 читаємо: «зуб», «з. антагонист», «з. временный» і ряд похідних від слова «зуб», на сторінці 128 — «офтальмия», «офтальмология» і знову ж

Зауважимо, що
повідного перекла

похідні від цих слів. Тут же літера «П» починається словами «пазуха», «п. барабанная», «п. венозная» тощо. На сторінці 162 натрапляємо на слово «склера», «склеральный» і ряд похідних від слова «склера».

Не будемо переобтяжувати читача прикладами. Наведеного досить, щоб скласти собі повне уявлення про т. з. «фізіологічну» термінологію словника. Зауважимо, що ми брали сторінки цілком довільно, без вибору. Таких прикладів можна навести без ліку. Навряд чи буде перебільшенням, коли скажемо, що переважна більшість слів, вміщених в словнику, має таке саме відношення до т. з. «фізіологічної» термінології, як і наведені приклади.

Велика питома вага в словникові належить словам фізичної та хімічної термінології, які можна знайти в будь-якому спеціальному словникові, в тому числі і в словниках, виданих АН УРСР, багато також слів загальнонавчаних (т. з. «номенклатурної лексики»). Занесення цих слів до реєстру словника, очевидно, має не менш випадковий характер, як і термінів т. з. «фізіологічних». Гадаємо, що на прикладах не має потреби зупинятися. Таким чином, з 15 000 слів, вміщених в словникові, на долю справді «фізіологічної термінології» припадає дуже мізерна частка.

Виділення «фізіологічної термінології» з системи біологічної термінології і створення на її основі окремого галузевого словника фізіологічної термінології нам здається невиправданим також з методологічного погляду. Бурхливий розвиток науки, яким характеризується наш час, обумовив розростання окремих розділів колись єдиних наук в самостійні науки, створення в надрах старих наук нових напрямків і течій. На базі, наприклад, колись єдиної науки про людину виникли і успішно розвиваються ряд теоретичних і практичних наук медичного циклу. В надрах фізіологічної науки зародилися і виростили в окремі науки загальна фізіологія, електрофізіологія, фізіологія вищої нервової діяльності тощо, які створили свої спеціальні методи дослідження (і свою термінологію). Ми є свідками становлення таких наук, як космічна фізіологія, біоніка тощо.

Цей складний процес цілком закономірний, історично виправданий. Він неминучий і є одним з показників прогресу. Однак поруч цього він криє в собі і зародки негативного значення. В процесі становлення і розвитку нових наук і напрямків губиться тісний зв'язок між ними і широка перспектива дальшого поступального розвитку даної науки. Звідси, одночас з процесом становлення і розвитку нових наук, виникає доконечна потреба в їх творчому зв'язку.

Вузькоспеціальні галузеві словники типу словника фізіологічної термінології нібито узаконюють розрив між окремими науками біологічного циклу і тим самим сприяють створенню між ними штучних бар'єрів.

Вважаємо за потрібне докладно зупинитися на структурі словника, способі подання наукових термінів російською мовою і їх українського перекладу.

Переважна більшість слів, внесених до словника, має іншомовне походження, причому ці слова здебільшого не супроводжуються перекладами на російську чи українську мову. Отже, в переважній більшості випадків йдеться по суті не про російську чи українську наукову термінологію, а про передачу іншомовних термінів в російській чи українській транскрипції. Для прикладу візьмемо вже відому нам першу сторінку. До цитованого вище слова «абдомен» дається т. з. український переклад «абдомен», там же до слова «абиоз» дається переклад «абиоз», «абсорбция» — «абсорбція», «автоинтоксикация» — «автоінтоксикація», «автооксидация» — «автооксидация» тощо. Для того, щоб передати наведені слова латинського походження в російській чи українській транскрипції навряд чи в письмевній людини, обізнаної з цими мовами, виникне потреба в спеціальному словникові.

Тим часом слова іншомовного походження можна було подати і за іншим принципом. Наприклад, «абдомен», брюхо — «абдомен», черево, «абиоз, отсутствие жизни» — «абиоз, відсутність життя», «абсорбция, поглощение» — «абсорбція, поглинання, вбирання», «автоинтоксикация, самоотравление» — «автоінтоксикація, самоотруєння», «автооксидация, самоокисление» — «автооксидация, самоокислення», «абсцесс, нарыв, гнойник» — «абсцес, нарыв, гнояк» тощо, подібно тому, як це має місце у відношенні до слів: «абдукция, отведение» — «абдукція, відведення», або «аборт, выкидыш» — «аборт, викидень», поданих на тій же першій сторінці. Від такої подачі іншомовних слів словник значно виграв би. Треба сказати, що в окремих випадках російські аналоги іншомовних слів і їх український переклад подаються окремо, у відповідних місцях за початковою літерою російського алфавіту. Наприклад, слово «брюхо» — «черево» подано на 41 сторінці. Слово «нарыв» — «нарыв» на стор. 112, «гнойник» — «гнояк, гноянка» на стор. 91. Такий спосіб подачі російських і українських перекладів іншомовних слів навряд чи можна визнати за доцільний, не говорячи вже про те, що він далеко не скрізь дотриманий. При цьому порушується смисловий зв'язок між іншомовними словами і їх російськими і українськими перекладами, а крім того штучно збільшується кількість реєстрових слів.

Зауважимо, що за таким принципом подачі слів іншомовного походження без відповідного перекладу їх значення на російській і українській мові побудовані і інші

рецензії С. І. Вовка полягає в запереченні існування цієї термінології і, в зв'язку з цим, береться під сумнів доцільність видання російсько-українського словника фізіологічної термінології.

Історія розвитку науки свідчить, що з удосконаленням людських знань окремі її галузі, які багато років існували разом і здавалися органічно поєднаними, починають існувати як окремі науки, які в свій час дадуть початок новим, існуючим в них на правах розділів, наукам. Це закономірний процес, який відбувається незалежно від бажання чи уподобань окремих осіб і навіть незалежно від того, що С. І. Вовк бачить в цьому процесі «зародки негативного значення». Цей процес відбиває поступовий розвиток суспільної думки і служить удосконаленню методів науки і поглибленню наукових знань.

З науковим прогресом органічно пов'язане становлення наукової термінології. Кожне нове наукове явище викликає до життя нові терміни, які вливаються в загальний склад уже існуючих термінів. Але кожна нова галузь науки, або нова наука, доповнюючи свій мовний арсенал необхідними спеціальними словами, ґрунтується насамперед на тій термінології, яка існувала раніше. В цьому разі створюється така ситуація, коли одне і те ж слово може бути взяте на мовне озброєння кількома науками, а термінологічна база багатьох генетично споріднених наук є тотожною.

Ці обставини призводять до того, що визначення обсягу наукової термінології є справа надзвичайно складна і суперечлива. Насамперед, не завжди буває легко встановити, чи вже існує термінологія окремої науки, чи це тільки підрозділ термінів більш розгалуженої генерації. Щодо фізіологічної термінології, як окремої групи наукової лексики, то її існування є незаперечним. Навіть загальномовна лексикографічна практика вже давно окреслює це коло термінів, вводячи поняття фізіологічної лексики (ремарка *фізіол.*) в перший радянський тлумачний словник — «Толковый словарь русского языка» під редакцією Д. М. Ушакова. Ця позначка для певного кола слів зберігається у «Словаре русского языка» в 4-х томах, 1957—1961 рр. і в «Українсько-російському словнику» у 6 томах, виданому АН УРСР.

Отже, питання про те, чи існує фізіологічна термінологія як окрема група наукової термінології, на сьогодні розв'язане позитивно наукою про лексичний склад мови — лексикографією. Такої ж думки дотримується абсолютна більшість спеціалістів — фізіологів. В цьому плані можна послатися на Вчену Раду Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця АН УРСР, яка рекомендувала цей словник до друку і на позитивну фахову рецензію на словник проф. П. Г. Костюка. Навпаки, скоріше можна почути заперечення в тому плані, що фізіологічна термінологія на сьогодні уже не є замкнутою, монолітною групою, а має тенденцію розгалужуватись на досить самостійні групи — підрозділи.

Однак, якщо навіть прийняти до уваги «оригінальну» точку зору С. І. Вовка про те, що фізіологічна термінологія існує тільки як один з розділів більш широкого кола наук (біологічної науки), це не могло б стати на перешкоді створенню словника фізіологічної термінології, оскільки кожна галузь науки має свою специфічну лексику і нерідко користується термінологією, що є для цієї галузі спільною з термінологією інших, споріднених галузей науки. Саме тому галузеві словники, являючи собою необхідний посібник для спеціалістів з даної галузі науки, містять у собі корінний загальномовний матеріал, оскільки вони відбивають розвиток значення окремих слів, спілкування термінології на стиках наук і т. ін.

В світлі сказаного заперечення С. І. Вовком існування фізіологічної термінології, як основний аргумент, на підставі якого він закреслює саму ідею створення такого словника, як і взагалі всіх інших фахових термінологічних словників, виданих за рішенням словникової комісії АН УРСР, є помилковим і далеко не прогресивним, оскільки це заперечення пов'язане, хоча цього автор рецензії чи ні, з недостатнім розумінням поступу науки і діалектики розвитку людської суспільної думки. Тим більше, що жодних доказів на користь своїх міркувань С. І. Вовк не наводить, і, як впливає з рецензії, єдиною підставою для негативного ставлення до видання спеціалізованих перекладних термінологічних словників є індивідуальні смаки та уподобання автора, а також бажання бачити надрукованими вичерпний, ґрунтовний медико-біологічний словник. Доречно висловити жаль з приводу того, що С. І. Вовкові не вдалося побачити безпосереднього зв'язку між працею, яку він рецензує, і працею, про яку він мріє. Адже для того, щоб створити вичерпний словник запропонованого С. І. Вовком типу, необхідно мати в руках досить великий і різноманітний матеріал, який поряд з іншими джерелами можуть дати окремі галузеві словники типу фізіологічного, медичного (сподіваємось, що медицині більш пощастило, ніж фізіології, і С. І. Вовк не заперечує її існування як окремої науки), анатомічного і багатьох інших.

Отже, заперечення того меншого, що може і повинно увійти в більшу синтезуючу працю, лише на підставі необхідності створення цієї більшої праці, яке висловлюється в рецензії С. І. Вовка, також не має під собою жодних підстав.

С. І. Вовк торкається в рецензії питання про обсяг лексики, яка повинна увійти до складу словника. При вирішенні цього, найбільш важкого питання можуть бути два критерії: 1) виділення в окрему групу тих термінів, які є специфічною приналежністю

С. І. Вовк

певної галузі науки; 2) урахування всієї наукової термінології, яка перебуває на озброєнні тієї чи іншої науки. Перший принцип найбільш виправданий в словниках енциклопедичного і тлумачного типів, що дають пояснення терміну, другий — у перекладних словниках, оскільки це насамперед полегшує справу перекладу і мовного опрацювання наукових текстів.

Укладачі «Російсько-українського словника фізіологічної термінології» пішли по шляху залучення поряд з суто фізіологічною термінологією також лексики з інших галузей наук. Малося на меті охопити основні ознаки предмета дослідження (звідси в словнику ряд медичних, анатомічних термінів), процесів, що відбуваються в предметі дослідження (підстава для введення ряду біохімічних термінів), а також засобів і знарядь, які використовуються під час фізіологічного дослідження (звідси терміни фізичні, хімічні і т. ін.).

Одним із складних питань у побудові словника є питання співвідношення генетично російських (відповідно українських) і іноземних термінів. У тих випадках, коли відчувався природний зв'язок між парою термінів, він відзначався тим, що іноземний термін у словнику мав два переклади (сугестивність — сугестивність, -ності, навіюваність), або поряд з перекладом російського терміну при потребі додавалось посилення на відповідний іноземний (викиденьш — викидень, -дня, *см. еще* аборт). Але таке поєднання можливе було лише в тому разі, коли у мові об'єктивно існує пара абсолютної семантично тотожних лексем, які різняться лише своїм походженням. Часто ж ці терміни не мають абсолютної тотожності, і в цьому разі їх зіставлення може затінити розуміння специфіки кожного з них. Всі інші терміни латинського походження, досить поширені в спеціальній літературі, внесено в словник з відповідними перекладами без аналога (це також стосується зазначених у рецензії термінів «абдомен», «абсорбція», «автоинтоксикация», «абсцесс» та ін.). Російські аналоги таких термінів наведені у відповідних місцях за російським алфавітом (брюхо, поглощение, самоотравление, нарыв и т. д.).

На закінчення бажано підкреслити, що словник — це одна з тих праць, яка може постійно удосконалюватися лише завдяки зауваженням його користувачів. Кожна рецензія, кожне міркування, особливо якщо воно є конкретним і таким, що спирається на факти, являють собою надзвичайно корисну справу. На жаль, рецензія С. І. Вовка яка побудована на помилкових відправних положеннях та на його особистих смаках, не внесла нічого корисного в цьому плані, а автор її лише продемонстрував свою низьку обізнаність з лексикографією.

Ст. н. співр.: Б. Є. Єсипенко, М. А. Кондратович;
канд. філол. наук А. В. Лагутіна

18 лютого
мий вчений, чле
державного уні
доктор біологіч

Андрій Іва
кої області, в с
почав працюват
віддав справі ви
стендом, доцент
і тварин.

На протязі
галузі фізіології
блікував понад
підручник з фізі

Свої науки
Він багато уваг
крема, він встан
слідок цього ви
від хімічних і ф
ність впливу сол
що цей вплив на

Вивчаючи
ми, він виявив п
разниковою д
згідно з якою
лонки лежить
рецепторів.

А. І. Ємчен
шаних залоз при
ми було встанов
нату в слині при
хлористого натрі
вушних залоз. В
було внесено ут
речовин в слині в